

**ULUSLARARASI
SEYFUDDÎN ÂMÎDÎ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ**

**INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SAYF AL-DIN AL-AMIDI PAPERS**

بحوث مؤتمر سيف الدين الآمدي الدولي

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ahmet ERKOL

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

Istanbul 2009

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-5623-02-9

Kitabın Adı

Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri

Editörler

Doç. Dr. Ahmet ERKOL
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

Kapak Düzeni

Etik Ajans

Sayfa Düzeni

Utku SÖNMEZ

Baskı-Cilt

Nesil Matbaacılık

1. Basım

Ekim 2009

İletişim

Kızıtaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul

Tel : (0212) 491 19 03-04 Faks : (0212) 491 19 30

www.ensarneşriyat.com.tr e-mail : ensar@ensarneşriyat.com.tr

HADİSLERİN TEÂRUZUNDA ÂMİDÎ'NİN TAKİP ETTİĞİ TERCİH YÖNTEMLERİ

AL-AMIDI'S METHODS OF PREFERENCING OF IN THE CASE OF CONFLICTING TRADITIONS

مناهج الترجيح للآمدى فى تعارض الاحاديث

Enbiya YILDIRIM*

SUMMARY

Muhammed lived a compatible life without paradox between rhetoric with action and between his yesterday with his present day. Despite this, we see a lot of paradox between his lyrics for several reasons. This topic and how to troubleshoot this problem is included in the ihtilaf al hadith. Lawyers, were given more importance in the narratives about the law field. And they developed methods to solve the problems in these hadiths. These methods are also important for us to understand the hadiths as required. In this presentation, we will consider how al-Amidi has reviewed this problem, and which solutions he referred. And we compare these solutions that he mentioned with the other Islamic law schools. While we do this we will also examine his philosophical background

Muhaddislerin metin tenkidıyla ne derece ilgilendikleri ve bu hedefe dönük olarak yeterli çabayı harcıyıp harcamadıkları son iki asırdır İslamiyat çalışmalarında yer alan önemli konulardan birisidir. Hadisçiler açısından bu tartışma yapılırken fakihlerin teşrî alanına giren hadisleri metin

* Prof. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı

tenkidi açısından tenkide tabi tutup tutmadıkları söz konusu edilmemiştir. Dahası, onların hâricî tenkitle uğraşmaktan ziyade dâhilî tenkitle uğraştıkları dile getirilmiştir. Fakihlere yönelik bu düşüncenin oluşmasında, çalışma alanları içine giren hadisleri her açıdan inceden inceye tetkik etmeleri etkili olmuştur. Hadisçilerin hukukçuların sahip olduğu şansa sahip olduğunu söylemek ise zordur. Zira bir hadisçinin yapacağı temel şey, önünde bulunan hadisin sihhatini çeşitli ölçütler ışığında tespit etmek ve çabayı belli bu noktada sonlandırmaktır.

Dolayısıyla, muhaddisler her ne kadar teşrî alanında naklettikleri hadisleri kendi bireysel yaşamlarında hayata geçirirler bile, bunları sınırlı ölçüde yorumlamanın ötesine geçmek, içeriklerini diğer delillerle karşılaştırmak, amel edilebilme durumunu ortaya koymak ve sonuç itibarıyla istinbat noktasında belli bir yerde konumlandırmak özellikle fakihlerin yaptığı bir şeydi. Fukahanın gördüğü bu işlevi, hadisçilerin yoğun çabasını, hadisi sağlam bir şekilde ulaştırma gayretini ikmal ameliyesi olarak tanımlamak mümkündür. “Çünkü çok defa hadisçiler tenakuz içindeki bir takım hadisleri aralarında tercihte bulunmaksızın kitaplarında rivayet edebilmekteydiler. Bu sebeple Ahmed b. Hanbel, Sufyân b. Uyeyne, Sufyânu’s-Sevrî, Buhârî, Muslim ve diğer hadis kitapları musannifi büyük hadis imamlarının aynı zamanda fakih oldukları; nitekim meşhur ‘Buhârî’nin fıkıhı bab başlıklarındadır’ sözü ile yine Buhârî’nin taktî’lerinin bunun en güzel delili olduğu; hadis kitaplarındaki bab başlıklarının hadisin muhtevasına göre fikhî anlam yüklü olduğu; Tirmizî ve Dârekutnî gibi bir kısım muhaddislerin hadisleri fikhî perspektiften tahlile tabi tuttıkları” şeklindeki yaklaşımlar, kanaatimizce tabloyu bütüncül olarak yansıtmayan, sınırlı ve belli bir alan içerisinde kalmış bir çabanın ifadesidir. Bu nedenle, hadisçiler tarafından rivayetlerin değerlendirilmesinde pek çok kural konmuş olmakla birlikte bunların rivayetler üzerinde işletilmesinde bir eksiklik olduğu, başka bir ifadeyle hadisçilerin bütün bir yükün altından kalkmakta zorlandıklarını söylemek mümkündür.

Taklit dönemini bir yana bırakacak olursak, fakihlerin teşrî alanındaki hadislerle yönelik söz konusu çabalarına baktığımızda, hadisleri çok yoğun bir şekilde tahlil ettiklerini, çeşitli açılardan yorumladıklarını ve bu çabaları sonucunda hadis kitaplarında bulunan ve hadisçilerin sahih diye karar verdikleri pek çok hadisle amel etmediklerini görürüz. Bu nedenle *Sahîhayn* başta olmak üzere mütedavil hadis kitaplarında yer alan ve fukahanın amel etmediği hadis sayısı azımsanamayacak sayıdadır.

Biz bu tebliğimizde, fukahanın teşrî alanına giren hadisleri değerlendirirken gösterdiği yoğun çabanın bir bölümünü oluşturan ‘çelişik hadisler

arasında tercihe başvurma' yöntemini Âmidî özelinde ele alacağız. Böylece hem yukarıda bahsettiğimiz fukahanın yoğun çabasını bir nebze yansıtmış olacağız hem de kelam, mantık, hilaf, cedel ve hukuk metodolojisi alanlarında üstat olan Şâfiî mezhebi bilginlerinden Âmidî'nin söz konusu alandaki yaklaşımını ana hatlarıyla aktarmış olacağız. Zira Âmidî, İslam hukukunun belli bir periyodun ardından tamamen sistemleştiği bir dönemde yaşamış olması yanında bulunduğu bölgenin İslamî ilimlerin merkezini teşkil etmesi hasebiyle ele alınmayı fazlasıyla hak etmektedir. Dolayısıyla Âmidî üzerinde yapılacak çalışmalarla bahsettiğimiz iki hususu daha yakından tanıma imkanı bulacağımızı düşünmekteyiz. Biz bu tebliğimizde Âmidî'nin tanıtılmasına bir küçük katkı sağlayacağımızı ümit etmekteyiz.

I- Hadisler arası çelişki sorununa yaklaşımlar:

Hız. Peygamber'in söz ve eylemleri arasında gerçekte bir çelişki söz konusu olamaz. Zira böyle bir durum olmuş olsa ve sözleriyle eylemleri bir günden başka bir güne çelişki arz etmiş olsaydı, yaşadığı dönemde insanların kendisine inanması için bir gerekçe kalmazdı. Çünkü hayatı çelişkilerle dolu birine peygamber olarak inanılması beklenemezdi. Bu yalın gerçeğe rağmen, bugün bizler hadisleri incelediğimizde çeşitli nedenlerden ötürü aralarında çelişkiler görebilmekteyiz. Bu çelişki bazen sahih hadislerle sahih olmayanlar arasında olabildiği gibi bazen da sahihler arasında olabilmektedir. Birinci kısma dahil olanlar arasındaki sorunu, sahih olanı tercih etmek suretiyle gidermek –çoğu kez- mümkün olmakla birlikte, sahih sayılan hadisler arasındaki çelişkiyi gidermek yoğun bir çaba gerektirmektedir. Her ikisi de sahih olma şartına bağlı olan böylesi hadisler arasındaki teâruzu gidermek için çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Bu metotlar fukahanın *teâruzu'l-edille*, hadisçilerin de *muhtelifu'l-hadîs (ilmu telfiki'l-hadîs)* dediği konunun şümûlüne girmektedir.

Hadisler arasındaki teâruzu giderme hususunda gerek fakihlerin ve gerekse hadisçilerin baş vurdukları metotlar yaklaşık olarak aynıdır. Ancak, hangi metodun önceliği olduğu hususunda yaklaşım farklılığı söz konusudur. Bunun yanında, muhaddisler söz konusu metotları uygulama bağlamında sistemi inşa ederken fukaha kadar çaba sarf etmemişler, konuları detaylı bir şekilde ele almamışlardır. Yukarıda değindiğimiz üzere, hadislerin teşri alanında ele alınması fukahanın ihtisas alanına girdiğinden dolayı, bu çabayı hukukçular göstermişlerdir.

Hanefîlerin takip ettikleri yöntem şöyledir:

1-Mütenakız iki hadisten hangisinin önce hangisinin sonra olduğu tespit edilirse nesh vardır denir.

2-Nesh tespit edilemezse tercihte bulunulur ve tercih edilenle amel edilir: Hanefîler tercihi cem'in önüne alırlar ve tercih etme imkanı varsa, bu o delilin tercih edilmeyen karşısında daha kuvvetli olduğunu gösterir, diye düşünürler. Böyle bir durumda tercih edilecek olanı bir yana bırakarak aralarını cem etmeyi makul görmezler. Mercûh olanın râcih karşısında delil olma durumu olmadığından bırakılması durumunda bir delil bırakmış olmaz, diye düşünürler.

3-Tercih yapılamazsa araları cem' edilmeye çalışılır.

4-Bu da olmazsa her iki hadis amelden düşer. (Tesâkut).

5-Tesâkut söz konusu olduğunda tenakuz eden naslardan, seviye olarak daha düşük olanlara bakılır. Tearuz iki ayet arasında ise sünnete, iki hadis arasında ise sahabenin ikrarına veya kıyasa müracaat edilir.

6-Buradan da bir sonuç alınamazsa meseleyle ilgili asıl durum korunur. Örneğin, ehli merkebin içtiği suyun temiz olup olmaması hususundaki hadislerin teâruz etmesi ve bunlardan birisinin kıyas edilebileceği başka bir delil bulunmaması sebebiyle, temiz olan şey bu su yüzünden necis olmaz, necis olan şey de bu suyla temizlenmiş olmaz. Çünkü birşeyin necis veya tâhir olduğu yakîni olarak bilindiğinden, şüphe ile kalkmaz.

Hadislerin teâruzunda *Şafîilerin* takip ettiği yöntem şöyledir:

1-Mümkünse araları cem' edilir.

2-Vurûd tarihleri araştırılır. Tarihleri tespit edilirse, ilk rivayet mensuh, sonrakisi nasih kabul edilir. Âmidî bir yerde bu hususa vurgu yaparak "Hz. Peygamber'in fiilleri arasında bir tenakuz söz konusu olamaz. Bunların bir kısmını ya neshetmiş ya da tahsis etmiştir" der.

3-Bu tespit edilemezse, ikisinden birisini tercih ettirecek bir delile bakılır.

4-Bu da mümkün olmazsa, ikisinden biriyle amel etmeye muhayyer kalırız. Çünkü böylesi bir durumda dört durum imkan dahilindedir: a) Her ikiyle amel etmek. Mütenakız olduklarından bu mümkün değildir. b) İkisini de bırakmak. Bu da var olan bir hükmü iptaldir. c) Birisiyle, tercih ettirici bir husus bulunmadan amel etmek, ki bu keyfi hüküm vermektir. d) Geriye başlangıçta ibadet olarak ilk onun gelmesi caiz olanı kabul etmek muhayyerliği kalır. Çünkü tearuz halindeki iki nasdan birisiyle Allah bizleri mükellef tuta-

cak olsaydı, bunun için delil koyar, ona ulaşmamızı temin eden bir yol ihsan ederdi.

Hadisçilerin metoduna gelince, hemen hemen bütün hadis usûlü müellifleri hadisler arasındaki ihtilafların çözümlerinde aşağıdaki sıralamayı benimsemişlerdir:

- 1-Cem' ve telif
- 2-Nesh
- 3-Tercih
- 4-Tevakkuf.

II-Tercih:

Aralarında çelişki bulunan ve nesh yoluyla sonrakinin hangisi olduğu tespit edilemeyen iki hadisten hiç olmazsa birisiyle amel etme imkanı sağlamayı hedefleyen tercih, lügatta meylettirmek, galip getirmek gibi anlamlara gelir. İstilah açısından yapılan tariflerden birisi de Âmidî'nin yaptığı tariftir: "Biri amel etmeyi diğeri ihmal etmeyi gerektirerek tearuz eden ve delaletle uygun olan iki delilden birinin matluba yakın olması."

Tarıftan de anlaşılacağı üzere, tercihe yönelmek için bazı şartların oluşmuş olması gerekmektedir. Âmidî bunları şu şekilde sıralar:

1-Tercih için ikisinin de delil olmaya uygun olması aranmaktadır. Böylece ikisinin veya birisinin delil olmaya müsait olmayışı durumunda tercih olmayacağı belirtilmiş olmaktadır. Zira tercih, tearuzun olması durumunda söz konusudur. İki tarafın veya ikisinden birinin delaletle uygun olmaması durumunda tearuzdan söz edilemez.

2-Tarıfte tearuz şartı getirilmektedir. Böylece, delaletle uygun olan ancak aralarında tearuz olmayan iki delil hariç tutulmaktadır. Zira tercih tearuz durumunda başvurulan bir yoldur.

3-Tarıfte biri amel etmeyi gerektirirken diğeri ihmal etmeyi gerektiren kaydı konulmuştur. Bununla, delillerden birinin diğesinde olmayan zatî ve arazî sıfatlara sahip olması durumu hariç tutulmaktadır. Zira böyle bir durumda, söz konusu delilin takviye edilmesine veya tercihine yönelinmez.

Görüldüğü üzere, tercihin arka planında bulunan gerekçe araları bulunamayan iki hadisten birisiyle amel edilmesine imkan hazırlamaktır. Ancak bunun yapılabilmesi için de her iki zıt hadisin tercih edilebilirlik seviyesinde olması gerekmektedir.

III-Tercih edilenle amel etme zarureti:

Tercihe başvurulduktan sonra tercih edilenle amel edilmesi zarureti vardır. Zira bu yapılmayacak olsaydı o zaman tercihe müracaat etmenin anlamı yoktu. Bunun yanında tercih söz konusu olmayacak olduğunda her iki hadis de bırakılmış olurdu. Bu hususa vurgu yapan Âmidî, racih'le amel etmenin vacip olduğunu belirtir. Nitekim sahabe ve selef arasında iki zannî delilden racih olanı takdim etmek gerektiği hususunda icma oluşmuştur. Hz. Peygamber'in Muaz'ı Yemen'e kâdî olarak gönderirken delillerin bakılma sırasını beyan etmesi de tercihin gerekliliğini göstermektedir. Zaten iki delilden birisi racih olduğunda, akıllı insanlar racih olanla amel edilmesini gerekli görürler. Burada asolan şer'î uygulamaları örfî tasarruflar gibi görebilmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber "Müslümanların güzel gördüğü Allah katında da güzeldir" buyurmuştur. Nitekim, sahabe ve selefın uygulamalarına bakan kişi, onların karşılaştıkları meseleler karşısında mutlaka nas aradıklarını, olmadığına iyice kanaat getirdikten sonra görüşlere veya kıyasa müracaat ettiklerini tespit eder.

Konuyu netleştirmek ve tercih edilenle amel edilmesini delillendirmek isteyen Âmidî iki de örnek verir. Buna göre, Hz. Aişe'nin iki cinsel uzvun birleşmesinden dolayı gusül gerektiği rivayeti Ebû Hureyre'nin "*Su, sudan gerekir*" rivayetine takdim edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Aişe'nin Rasûlullah'tan naklettiği, onun oruçluken cünup olarak sabahladığına dair rivayet Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği "*Cünup olarak sabahlayanın orucu yoktur*" hadisine takdim edilmiştir. Çünkü her iki durumda da Hz. Peygamber'in durumunu en iyi bilecek olan odur. Zira Hz. Peygamber ile aynı evi paylaşan Hz. Aişe'dir ve bu yönüyle Ebû Hureyre'ye göre tercih ettirici bir yönü bulunmaktadır.

IV-Mercuh ile amel edilmemesinin gerekçeleri:

Âmidî, racih ile amel edilmesi gereğinin felsefî arka planını tartışmaya açar. Bu bağlamda, zikrettiği argümanlara itiraz edilebileceğini, bu yaklaşımın nas ve makule aykırı olduğunun söylenebileceğini ve bazı karşı deliller öne sürülebileceğini belirtir. İslam hukukçularının her zaman yaptığı gibi yaklaşımını itirazlar ışığında gerekçelendirir ve kabullerin bir zemine oturması gereğini gösterir ve özellikle hukuk alanında salt kabullerle hüküm verilmediğini göstermiş olur. Kabulleri 'mantıksal ve kabul edilebilir gerekçelerle temellendirme' diye özetleyebileceğimiz bu yaklaşım tarzı diğer İslamî disiplinlere de

ışık tutacak bir durum arz eder. Racihin kabul edilmesine yönelik muhtemel itirazlar ile bunlara verdiği cevaplar şöyledir:

1-Nas açısından itiraz noktası: *"Ey akıl sahipleri! İbret alın"* buyrulmakta, bir ayrıma gidilmemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber de *"Biz zahire göre hükmederiz. İnsanların içlerinde olan Allah'a kalmıştır"* buyurmuştur. Mercûh delil de zahir olduğundan onunla amel edilmesi caizdir.

2-Makul açısından itiraz noktası: Zannî mutearız emareler, mutearız beyinelere artı bir değer katmaz. Ayrıca beyineler arasında tercihte bulunmak muteber bir iş değildir. Bu nedenle dört kişinin şahitliği iki kişinin şahitliğine takdim edilmez.

Âmidî bu argümanlara karşı şu cevapları verir:

1-Ayette insanların bakıp ibret almaları istenmektedir. Bunda, tercih edilmeyle amel edilmesi yaklaşımına aykırılık arz eden bir durum yoktur. Çünkü bu emri yerine getirmek tercihe gidilmesi gerektiğine aykırılık arz etmemektedir. Hadiste de zahire göre amel edilmesi gereği vurgulanmaktadır. Zahir ise, bir şeyin iki tarafından birisinin diğerine ağır basmasıdır. Ayrıca tercih ettiren bir delil bulunduğu, muhalif olan mecruhun racihe karşı bir üstünlüğü olmaz, dolayısıyla zahir olma durumu söz konusu değildir.

2-Makule gelince, bizler şahadet bahsinde tercihten kaçınılması gerektiği yaklaşımını benimsemiyoruz. Bilakis bize göre dört kişinin şahadeti iki kişiye takdim edilir. Şahadet bahsinde tercihe itibar edilmeyeceğini varsaysak bile bu hususta tabi olunan şey sahabenin icmasıdır. Nitekim onlar şahadet konusu dışında, deliller tearuz ettiğinde, tercihe yönelmişlerdir.

Tüm bunların yanında, matluba götüren yol olan tercih iki yerde bulunabilir. Ya kat'î veya zannî delilde.

1-Kat'î olanda tercih söz konusu olmaz zira tercih için, birbirine zıt iki taraftan birinin takviyeye açık olması gerekir. Kat'î olan ise ziyadeleştirmeye veya noksanlaştırmaya açık değildir. Bu durumda kat'î olan şeye ya kat'î bir şey ya da zannî bir şey muâriz olabilir. Kat'î olana yine kat'î olan bir şeyin muarız olması muhaldir. Zira böyle bir durumda üç yol vardır:

- Her ikisiyle amel edilmesi gerekir. Bunun anlamı iki zıddın söylediği şeylerin her birinin varlığını kabul ederek aralarını cem etmektir.
- İkisinden de amel etmektен geri durmaktır. Bunun anlamı, ikisini de kabul etmemek suretiyle aralarını cem etmektir.
- Sadece biriyle amel etmektir. Ancak böyle bir durumda ikisinden biri için öncelik hakkı yoktur.

2-Kat'î olana tercihi barındıran zannî delilin muâriz olmasına gelince, bu da aynı şekilde muhaldir. Çünkü zannî olan kat'î olana tercih edilemez keza kat'î varken tercih isteği dile getirilemez. Zira kat'î olan delilin karşısında sahih bir delil yoktur ve zannî yollar dışında bir yol da kalmamıştır.

V-Hadisler arasında tercih yolları:

Teşriye medar olma açısından neyin neye aykırılık arz edebileceği hususu önemlidir. Klasik usûl kitaplarında bu hususlar başlıklar halinde verilmiştir. Âmidî bunları dört başlık altında toplamıştır. Buna göre, tearuz ya iki menkûl veya iki ma'kûl veyahutta menkûl ile ma'kûl arasında olur. Hadisler özelinde böyle bir durum söz konusu olduğunda başvurulacak yolları şu şekilde sıralar:

- 1- Sened yönüyle: Bunlar kendi içerisinde bazı bölümlere ayrılır: Ra-viyle ilgili olanlar, rivayetin naklediliş şekline dönük olanlar, riva-yetin alınış şekline yönelik olanlar, hadisin alındığı kimseye dönük olanlar.
- 2- Metin yönüyle
- 3- Medlûl yönüyle
- 4- Haricî tercih sebepleri.

Âmidî dört başlık zikreder ancak tercih yollarını ana başlıklarını sayısal olarak çoğaltmak mümkündür. Örneğin bazı çalışmalarda "vurûd zamanı itibarıyla tercih sebepleri" diye bir başlık yer alabilirken Âmidî buna çalış-masında yer vermez. Bu, konuyu çok detaylandırmamak istemesinden ya da bu başlık altına girebilecek maddelerin diğer başlıklar altında dağılık olarak bulunmasından kaynaklanmış olabilir.

Bunun yanında Âmidî zikrettiği başlıklar altında toplam 118 madde zik-reder. Hâzîmî ise tercih yönlerini elli maddede özetlemiş, Suyûfî de konuyu yedi ana başlık altında toplamış, geri kalan 30 maddeye de değinmiştir. Do-layısıyla usûl çalışmalarında zikredilen maddelerin hem sayısının hem de maddelerin içeriklerinin ve de bazı maddelerin birkaç başlığa birden uygun olması nedeniyle farklı başlıklar altında zikredilebildiklerini görebilmekte-yiz. Zira söz konusu durum, usûl yazarlarının önem verdikleri maddeleri öne çıkarmalarından veya bu konuya çok geniş yer verip vermemelerinden kaynaklanmaktadır.

Esasında tercih sebeplerini belli bir sayıyla sınırlandırmak mümkün değildir. Zira tearuz halindeki hadisler arasında bir tarafı tercih ettirecek gerekçeleri bir sayıyla kayıtlamak mümkün değildir. Her bir ihtimali bir madde olarak yazmaya kalktığımızda bu sayı uzayıp gider. Nitekim usûl alimleri sistemi tamamlama açısından pek çok madde zikretmişlerdir ancak bu maddelerin her birine uygun bir örnek bulmak zor olabilir.

VI-Sened yönüyle tercih yolları:

Tearuz eden hadislerden birisini tercih etmek durumunda kaldığımızda başvurulacak yolları gruplandırarak Âmidî sened açısından tercih yollarını iki ana başlık altında toplar.

A-Raviyle ilgili tercih sebepleri:

1-Ravinin şahsıyla ilgili olanlar:

Âmidî burada onyedinci tercih sebebi zikreder. Bu maddelere bakıldığında, fukahânın hem rivayetlerden birisiyle amel edebilme imkanını arama yönündeki çabaları görülür hem de hukukçuların güçlü muhakemeleri, derinlemesine tetkikleri takdir edilir. Burada zikredilenler yanında diğer usûl çalışmalarında dile getirilen diğer maddeler bir araya getirildiğinde raviler açısından bütün ihtimallerin göz önüne alındığı anlaşılacaktır:

- a) Bir tarafın ravi sayısının diğerinden fazla olması tercih nedenidir. -Kerhî ise tersini düşünür.- Fazla sayıdaki ravinin hataya düşme ihtimali az sayıdaki ravinin hata düşme ihtimalinden fazla olduğundan, sayının fazla olması zannı kuvvetlendirir. Zira bir guruptan her bir kişinin rivayet ettiği hadis zan ifade eder. Ancak zanların sayısı fazla olup da bir araya geldiğinde zan kuvvetlenir, sayı arttıkça bir noktada kesinlik ifade eder. Nitekim en büyük had cezalarından olan zinada da şahitlerin sayısı en üst düzeyde tutulmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber Zulyedeyn'in "*Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu*" demesi karşısında onun sözüne göre davranmamış, Hz. Ebûbekr ile Hz. Ömer de aynı şeyi dedikten sonra öyle davranmıştır. Aynı şekilde Hz. Ebûbekr, Muğire'nin "*Hz. Peygamber nineye mirastan altıda bir verdi*" sözünü, Muhammed b. Mesleme de aynı şeyi haber verince

kabul etmiştir. Keza Hz. Ömer, kapısını üç kez çalıp açılmayınca geri dönen Ebû Musa'nın bu uygulamayı Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle yaptığını söylemesi üzerine ondan şahit istemiş, Ebû Said el-Hudrî de aynı şeyi haber verince bununla amel etmiştir.

- b) Ravilerden birinin adalet ve sikalık yönüyle meşhur olması veya daha meşhur olması tercih nedenidir. Zira ona ve sözüne karşı oluşan güven daha fazladır.
- c) Ravilerden birinin daha bilgili veya daha zabıt veyahutta daha muttaki olması tercih nedenidir. Zira bu durum zannı kuvvetlendirir.
- d) Ravilerden biri hadisi hocasından aldığı şekilde ezberden nakleder de bir kitaba dayanmazsa, bunu hatırlamayıp nüshasından rivayet edene tercih edilir. Zira bu durumda unutmaması ve hata etmesi ihtimali daha azdır.
- e) Ravilerden birinin rivayetine uygun amel etmiş olması, diğerinin ise rivayetine muhalefet etmiş olması durumunda birincisi tercih edilir. Çünkü bu durumda rivayetin yalan olma ihtimali azalır. Aynı şekilde bu kimsenin rivayeti, rivayetiyle amel ettiği bilinmeyen kimse-ninkine tercih edilir.
- f) Her ikisi de mursel olarak rivayet etmişse, diğerinin aksine bir tarafın sadece adil kimselerden rivayet ettiği biliniyorsa rivayeti tercih edilir. İbnü'l-Museyyeb'in rivayetleri gibi.
- g) Ravilerden biri rivayet ettiği şeyi bizzat görmüş ise onun rivayeti görmemiş olana takdim edilir. Zira rivayet ettiği şeyi daha iyi bilmektedir. Örneğin, Ebû Râfi' Hz. Peygamber'in Meymune'yle ihramdan çıktıktan sonra evlendiğini belirtirken, İbn Abbas ihramlıyken evlendiğini söylemiştir. Ebû Râfi' bu süreçte Hz. Peygamber ile Meymune arasında aracı olduğundan onun rivayeti mukaddemdir.
- h) Ravilerden biri olayı yaşayan ise rivayeti tercih edilir. Nitekim Meymune validemiz Hz. Peygamber'le ne zaman evlendiği hususunda "*Rasûlullah benimle, ikiniz de ihramdan çıkmışken evlendi*" demiştir. Burada Meymune'nin sözü İbn Abbas'ınkine tercih edilir. Zira olayı yaşayan kişidir. Ayrıca yaptığı evlilik kendisi için çok önemli bir eylem olduğundan bunu herkesten iyi bilir.
- i) Ravinin, anlatılan meselede Hz. Peygamber'e bedenen daha yakın olması tercih sebebidir. İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in hacc-ı

ifrad yaptığını söylediği rivayet, Enes'in hacc-ı kıran yaptığını söylediği rivayete takdim edilmiştir. Çünkü İbn Ömer'den "Ben Rasûlullah'ın devesinin altındaydım, ağzının köpüğü üzerime aktı" dediği rivayet edilmiştir. Bu da onun yaşananlara daha yakın olduğunu göstermektedir.

- j) Ravilerden biri sahabenin büyüklerinden diğeri küçüklerinden olursa, büyük olanın rivayeti tercih edilir. Zira Hz. Peygamber söz konusu hadisi buyururken yaşlı olanın ona daha yakın olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Peygamber "*Arkamda yaşlı başlılar dursun*" buyurmuştur. Ayrıca yaşlı olanın, Hz. Peygamber'e yalan yanlış bir şey isnad edilmemesi yönündeki titizliği gençten fazladır.
- k) Ravilerden biri önce müslüman olmuşsa rivayeti tercih edilir. Çünkü İslamla kazandığı takva ve titizlik diğere göre daha fazladır.
- l) Ravilerden biri fakihken diğeri değilse veya ravilerden biri daha fakih ve Arapçayı daha iyi bilen biriyse, rivayeti tercih edilir. Zira caiz olanla olmayanı daha iyi tefrik ettiğinden naklettiğini daha iyi bilir.
- m) Ravilerden biri daha zeki ve uyanık olursa zabt yönü diğere göre güçlü olduğundan rivayeti tercih edilir.
- n) Ravilerden biri ezberden naklederken diğeri kitaptan naklederse, zabtı daha güçlü olduğundan dolayı ezberden nakledeninki tercih edilir.
- o) Ravilerden biri –diğerin aksine- soyu meşhur biri olursa rivayeti tercih edilir. Zira şöhrete ulaşmış olan konumuna hanel getirecek şeylerden daha çok kaçınır.
- p) Ravilerden biri –diğerin aksine- ismi zayıf bir raviyle karıştırılan biriyse diğerin rivayeti takdim edilir. Zira ismi karıştırılmayan insana yönelik daha fazla güven duyulur.
- r) Ravilerden biri hadisi çocukken öğrenmiş, diğeri ise bülûğa erdikten sonra öğrenmişse, zabtı fazla olduğundan dolayı ikincinin rivayeti takdim edilir.

2-Ravinin tezkiyesine yönelik olanlar:

Çelişki arz eden hadislerden birini tercih etme yollarından birisi de ravilerin tadil edilme durumlarıyla ilgilidir. Buna göre tadil edilme yönü bir açıdan ağır basan ravinin rivayeti tercih edilmektedir. Burada ravilerin güvenilir kabul edilme şeklinin irdelendiği göze çarpmaktadır. Âmidî bu hususta dört madde zikreder.

- a) Bir tarafın ravisi daha çok insan tarafından tezkiye edilmiş veya bir tarafı tezkiye eden daha adil ve sika ise rivayeti tercih edilir. Zira ona yönelik zan kuvvetlenmektedir.
- b) Ravilerden biri bizatihi ifade edilerek tezkiye edilirken diğeri kendisinden rivayet edilmesi, rivayetiyle amel edilmesi gibi yollarla tezkiye edilirse, birinci ravininki tercih edilir. Zira bazen kendisinden hadis alınan kişi adil olmayabilmektedir. Aynı durum rivayetiyle amel ediliyor olması durumunda da söz konusudur. Zira esasında amel edilen başka bir hadis olabilir, bununı de ona muvafık düşmüştür. Bu nedenle sözlü tezkiyeye denk olmazlar.
- c) Ravilerden biri şehadetiyle hüküm verilen biri olması yönüyle tezkiye edilirken diğeri kendisinden rivayet edilmesi suretiyle tezkiye ediliyorsa, rivayetiyle amel edilen tercih edilir. Çünkü rivayet konusunda ve rivayetiyle amel etme hususundaki ihtiyat şahitlikten daha fazladır.
- d) Ravilerden birisi rivayetiyle amel edilmesi suretiyle tezkiye edilirken diğeri kendisinden rivayet edilmesi suretiyle tezkiye ediliyorsa birincisi tercih edilir. Çünkü adil olan insanların genel durumu, adil olmayan kimselerin rivayetleriyle amel etmemeleridir. Rivayette ise durum böyle değildir. Çünkü adil raviler durumları sorulsa cerh edeceği veya duraksayacağı kimselerden pek çok kez rivayet ederler.

B-Rivayetın naklediliş şekline yönelik tercih yolları:

Âmidî bu hususta onüç madde zikreder. Bir kısmı şunlardır:

- 1- Rivayetlerden birinin mütevatir, diğerin "tevatür derecesine ulaşmamış haber" olarak tanımlanan ahad olması durumunda mutevatir tercih edilir.
- 2- Haberlerden biri musned diğeri mursel ise musned tercih edilir zira rivayet zinciri bilinmektedir. Diğesinde ise ravisi bilinmemektedir.

Âmidî bu noktada muhtemel bir soruyu eserine alır: "Adil ve sika ravi mursel rivayet ettiğinde, irsal ettiği kimseyi tadil ediyor demektir. Öyle olmamış olsa müslümanları bir nevi aldatıyor demektir ki, böyle bir şey adil ve sika kimse için uzak bir ihtimaldir. Ancak adını zikrederek rivayet ettiği kimse için böyle bir kesin inanç taşıyıyor olabilir. Bu nedenle irsal önceliklidir."

Âmidî, gayet mantıksal olan bu soruya özetle şöyle bir cevap verir: Müslümanları bir nevi aldatma durumu, bu işi yapan kişi sözüne uyulan biri olur ve de adını zikretmediği kişinin adil olmadığı anlaşıldığında söz konusu olabilir. Kaldı ki, bu kişinin sözüne, ismini zikretmediği kimsenin adil olduğunun tespit edilmesinden sonra uyulur. Ayrıca adını vermeden rivayet etmesi, o kişi için tadil olarak değerlendirilecek olsa bile bu *mutlak* yani ifade edilmemiş veya gerekçelendirilmemiş yalın bir tadildir ve makbul değildir. Bunun yanında, ismi zikredilmeyen kimse adildir diye kabul edilecekse, bu ancak, fasıklıkla maruf olmayan muayyen bir kimseyle birlikte anılması durumunda söz konusu olabilir.

- 3- Haberlerden birisi tâbîînin murseli iken diğeri tebeu't-tâbîînin murseli ise tâbîîninki tercih edilir. Zira zahir olan tâbîînin sahabiden rivayet etmiş olduğudur. Sahabenin güvenilirliği ise malumdur.
- 4- Rivayetlerden biri munavele diğeri icazet ile alınmışsa munavele ile alınan önceliklidir. Zira icazet kafi değildir.
- 5- Senedi âlî olan tercih edilir zira ravi sayısı ne kadar az olursa hata ve yalandan o kadar uzak olur.
- 6- Birinin merfu olduğunda ittifak edilirken diğerinin merfu mu mevkuf mu olduğunda ihtilaf edilirse, merfu olduğunda ittifak edilen tercih edilir.
- 7- Hadislerden biri Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilirken diğeri manayla rivayet edilirse, lafzen rivayet edilen tercih edilir. Zira Hz. Peygamber'in sözü olarak aktarılan rivayetin daha iyi korunduğu yönündeki güven fazladır.
- 8- Rivayetlerden birisinde bir açıdan ihtilaf edilmişken diğerinde böyle bir durum yoksa, ihtilaf olmayan ıztırabtan uzak olduğundan tercih edilir.

C-Rivayetin alınış şekline yönelik tercih yolları:

Âmidî bu başlık altında beş madde zikreder. Bu maddeler rivayetin nasıl alındığıyla ve hitap ettiği alanla ilgilidir. Dolayısıyla çelişik rivayetlerin bir başka açıdan tetkik edilmesine ve içlerinden birinin tercih edilmesine yöneliktir:

- 1- Hz. Peygamber'den direkt dinlenenler bir kitaptan rivayet edilene tercih edilir. Zira tashif ve hatadan daha uzaktır.
- 2- Hz. Peygamber'den işitilerek rivayet edilen onun meclisinde veya zamanında söz konusu olan ve kendilerinin sükut ettiği şeye tercih edilir. İşitilen rivayet önceliklidir zira Hz. Peygamber'in haberdar olmayışı söz konusu değildir. Ama huzurunda cereyan eden ve kendisinin sükut ettiği husus böyle değildir. Böyle bir hadis onun meclisi dışında yaşanan bir uygulama olarak aktarılan husustan önceliklidir. Zira bundan haberi olmamış olabilir.
- 3- Hz. Peygamber'in sükut ettiği belirtilen rivayette söz konusu edilen tehlike/zarar yine Hz. Peygamber'in sükut ettiği belirtilen daha düşük seviyede bir tehlikeden/zarardan bahseden rivayete tercih edilir. Zira Hz. Peygamber'in ilk rivayette bahsedilen hususun varlığını sükut ederek onaylamış olabileceği diğer rivayete göre daha güçlüdür.
- 4- Hz. Peygamber'in sözü olarak rivayet edilen fiili olarak rivayet edilene tercih edilir. Zira sözün delaleti fiile göre daha kuvvetlidir.
- 5- Haber-i vahidlerden birisi umum belvâda olan bir hususla ilgili olurken diğeri böyle olmazsa -yalan olmaya daha uzak olması nedeniyle ikincisi tercih edilir. Zira nakletmeyi gerektiren nedenler çokken sadece bir ravinin umum belvâyla ilgili bir hususu rivayet etmesi yalan olabileceği şüphesini uyandırır. Bu, melikin çarşıda öldürüldüğünü tek kişinin haber vermesine benzer.

D-Hadisın alındığı kimse itibarıyla tercih yolları:

Âmidî hadisi rivayet eden hoca açısından çelişik hadisleri tercih ettirecek iki yol zikreder:

- 1- Ravilerden biri, kendisinden nakledilen rivayeti inkar eden birinden rivayet ediyorsa, böyle olmayanı tercih edilir.
- 2- Hoca, unutmaması veya hatırlamaması nedeniyle ravinin kendisinden rivayet ettiğini inkar ederse, bu, kesinlikle reddedeninkine tercih edilir.

VII-Metin yönüyle tercih yolları:

Metni içerik açısından senedden daha ziyade tetkike tabi tutan fukahanın hadislerin tahlil edilmesi ve yorumlanmasında gösterdikleri çaba metin açısından tercih metotlarında da kendisini gösterir. Bu yöntemler bir arada mütalaa edildiğinde hadis metinlerinin anlaşılması ve yorumlanması noktasında okuyucuda büyük bir alt yapı oluşur. Bu, fukahanın gösterdiği büyük çabayı anlamak açısından önemli bir gösterge olması yanında günümüz hadis tetkikleri için de rehberlik edecek durumdadır. Hadis alanında çalışanların metinlerin anlaşılması ve yorumlanması ile metin tenkidi noktasında fukahanın bu çabasından yararlanmadan yapacağı çalışmaların yeterli düzeyde olmayabileceği rahatlıkla söylenebilir.

Âmidî metne yönelik tercih yolları bağlamında ellibir madde zikreder. Biz bunların birkaçını zikrederken bazılarını yönelik örnekleri dipnotlarda zikredeceğiz. Böylece bu maddelerin uygulamada ne anlama geldiğini de somutlaştırmış olacağız:

- 1- Biri emrederken diğeri nehyediyorsa nehy emre takdim edilir. Bunun üç gerekçesi vardır:
 - a) Çünkü nehydeki terk ettirme talebi daha kuvvetlidir.
 - b) Nehyin hükmü ya haramdır ya da mekruhiyet, başka bir şey değil. Emir ise vucub, nedb ve ibahadan birini ifade eder. Dolayısıyla nehyin ne ifade ettiği seçenekleri emre göre daha azdır.
 - c) Nehye yönelik zann-ı galip, bir mefsedeti uzaklaştırmayı hedeflediği yönündedir. Emirde ise maslahatı celb söz konusudur. Akıllı insanlar da maslahatı celbetmeye göre mefsedeti uzaklaştırmaya daha çok önem verirler.
- 2- Hükme mantûk (bizzat ifadenin kendisi) ile delalet eden, bunun dışında bir yolla (mefhum ve iltizâm ile) delalet edene takdim edilir.
- 3- (İkisi de mutlak olduğunda) hâs âma tercih edilir.
- 4- Tahsîs edilmemiş âm tahsîs edilmiş âma takdim edilir. Zira tahsîs edilmiş olana zafiyet girmiştir.
- 5- Emreden mübah kılana tercih edilir. Çünkü emredenle amel edildiğinde mübah kılana muhalefet edilmiş olmaz. Zımnen onunla da amel edilmiş olur.
- 6- Biri emir diğeri haber ise haber tercih edilir. Keza biri nehyederken diğeri haber ise haber mukaddemdir.

- 7- Biri nehyederken diğeri mübah kılıyorsa mübah kılan takdim edilir.
- 8- Birinin medlûlu hakîki iken diğerininki mecaz ise birincisi tercih edilir. Zira hakîki olan metnin anlaşılması için bir karineye ihtiyaç yoktur.
- 9- Birinin delaleti izmâra veya hazfa ihtiyaç duymazken diğeri ihtiyaç duruyorsa, ıztırabının azlığı nedeniyle birincisi tercih edilir.
- 10- Rivayetlerden biri matlûba iki veya daha fazla açıdan işaret ediyorken diğeri sadece bir açıdan işaret ediyorsa, delalet yönü fazla olan tercih edilir. Zira bu yönü zannı kuvvetlendirir.
- 11- Bir tarafın delaleti tekitli iken diğeri değilse tekitli olan önceliklidir. Çünkü delalet yönü daha kuvvetlidir ve zannı güçlendirir. Hz. Peygamber'in "*Nikahı batıldır, batıldır, batıldır*" sözü böyledir.
- 12- Hükmün illetine işaret eden etmeyene takdim edilir. Çünkü illetli olanın delaleti illetli olmayanın delaletinden daha açıktır.
- 13- Biri söz diğeri fiil ise söz olan tercih edilir zira delalet yönü fiile göre daha güçlüdür. Aynı şekilde bir taraf hem söz hem fiil diğeri ise sadece söz ise söz ile fiil içeren hadis takdim edilir. Çünkü beyan açısından daha güçlüdür.
- 14- Diğerinin içermediği ziyadeyi içeren hadis takdim edilir. Hz. Peygamber'in bayram namazında yedi kez tekbir aldığını belirten rivayet dört tekbir aldığını belirtene takdim edilir. Zira diğer raviye kapalı kalan ilave bir bilgiyi içermektedir.
- 15- Biri sahabenin icması diğeri tâbînin icması ise, sahabeninki tercih edilir. Zira şaibeden en uzak insanlar olduklarından onlara olan güven daha fazladır. Bununla birlikte, ilk asra yakınlıkları nedeniyle tâbînin icması da sonrakilere takdim edilir. Zaten Hz. Peygamber de "*En hayırlı dönem benim içinde olduğum dönemdir. Sonra onu takip eden dönemdir*" buyurmuştur.

VIII-Medlûl (içerdikleri hüküm) yönünden tercih sebepleri:

Çelişik hadislerden birinin tercihinde başvurulan yollardan birisi de içerdikleri hükümlerin göz önünde bulundurulmasıdır. Zira hadisin getirdiği hüküm bazen tercih ettirici bir unsur olarak öne çıkabilmektedir. Bu yönün yakalanmasında akli bir çabanın varlığı kendisini gösterir. Zira bir taraf tercih

edilirken bunun mantıkî açıdan gerekçelendirilmesi önemlidir. Bu çaba ise bizlere hukukçularının gösterdikleri çabayı yansıtmaya kadar rivayetlerin yorumlanması noktasında da önemli faydalar sağlar.

Âmidî bu başlık altında onbir başlık zikreder. Bunların bir kısmı şunlardır:

- 1- Naslardan birisi haramlıktan diğeri mübahlıktan bahsederse, bize göre haram kılan takdim edilir. Çünkü haram kılanla amel etmek ihtiyattır. Eti yenenle yenmeyenden doğan yavruda tahrimin ibahaya takdim edilmesi ile isim vererek hanımlarından birini boşayan insan sonra kimi boşadığını unuttuğunda eşlerinden hiçbirisiyle birlikte olmayışı bu yaklaşımı desteklemektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber *"Helalle haram biraraya gelirse, haram helale galip gelir"*, *"Sana şüpheli gelen şeyi bırak, şüphesiz olana dön"* buyurmuştur. Tüm bunlara rağmen, ibahanın tercih edilmesi durumunda haram kılanın hedeflediği husus ortadan kalkmayacaksa ibaha tercih edilebilir.
- 2- Naslardan birisi haramlıktan bahsederken diğeri vucûbiyetten bahsederse, mefâsidi uzaklaştırmak mesâlihi celbetmekten evladır. Zira Şeriatın buna verdiği önem daha fazladır. Bu nedenle haram kılan tercih edilir.
- 3- Naslardan birisi haramdır derken diğeri kerahiyetinden bahsederse, haram olan takdim edilir. Zira haramlık maksûdu daha iyi tahsil etmektedir ve kerahete göre ilave bir sakındırma içermektedir.
- 4- Hükmü ağır olanın mı hafif olanın mı tercih edileceği hususu ihtilafıdır. Hükmü hafif olanın tercih edileceğini belirtenler, Şeriatın temelini hafifletme olduğunu söyleyerek şu iki ayet ile hadisi delil getirirler: *"Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez."* *"O dinde size bir güçlük yükledi."* *"İslamda zarar vermek ve görülen zarara mukabelede bulunmak yoktur."*

Hükmü ağır olanın tercih edileceğini belirtenlere göre ise, Şeriatla mükelleflerin maslahatları gözetildiğinden, hükmü ağır olanın sevabı daha fazladır, bu nedenle hafif olana takdim edilir. Nitekim Rasûlullah da şöyle buyurmuştur: *"Sevabın, katlanacağın meşakkat kadardır."* Zann-ı galip de hükmü ağır olanın sonra gelmesini gerektirmektedir. İnsan aklı da bunu benimser. Zira birşeyi elde etmek isteyen daha çok çalışarak elde etme ihtimali diğerine göre daha fazladır. Hükmü hafif olanın önce geldiği yaklaşımına göre, hüküm ağırlaştırılarak önceki husus teyit edilmiştir denilerek hükmü ağır olanın önceliği olduğu söylenebilir.

- 4- Rivayetlerden biri diğerinde bulunmayan bir ziyade içerirse ziyade içeren takdim edilir. Örneğin bir rivayette celde cezası geçerken diğerinde celde yanında sürgün cezası da geçerse ikincisiyle amel edilir. Zira sürgünden de bahseden rivayete amel edilmesi durumunda sadece celde cezasından bahseden rivayetin hükmü iptal edilmemiş olur. Bu durumda diğerinin hükmünü iptal etmeyen edeninkine takdim edilir.
- 5- Celde cezasının gerektiğini belirten hadis ile cezanın düştüğünden bahseden hadis çeliştiğinde cezanın düştüğünden bahseden tercih edilir. Çünkü hükmü nefyeden ispat edene tercih edilir. Ayrıca cezanın nefyedilmesinde hata etmek uygulanmasında hata etmekten evladır. Nitekim Hz. Peygamber de "(Devlet başkanının) afta yanılması cezalandırmada yanılmasından daha iyidir" buyurmuştur. Ayrıca haddi iptal ettirecek gerekçeler cezanın düşmesini iptal ettirecek gerekçelerden fazla olabilmektedir.

IX-Hâricî tercih yolları:

Hadisler arasında çelişki söz konusu olduğunda başvuru tercih yollarından birisi de, hadisleri dışarıdan destekleyen başka bir delilin bulunup bulunmadığına bakmaktır. Bu yola başvurmanın pek çok faydası vardır. Öncelikli olarak çelişen hadisleri destekleyen başka bir nas bulunup bulunmadığına bakılır. Gerek Kur'an ve gerekse hadislerden söz konusu hadisleri destekleyen bir delil olup olmadığına bakılır. Özellikle hadisler açısından bu adım çok önemlidir. Zira söz konusu çabıyla, bir hadisi destekleyen diğer hadislerin bulunması için gayret gösterilir ve aynı çerçeve içinde değerlendirilebilecek hadisler bir araya getirilir. Bu araştırma yapan kişiye geniş bir bakış açısı sağladığı gibi sağlıklı sonuca ulaşması yönünde de önemli destek sağlar.

Ayet ve hadisler yanında icma, kıyas ve akıl da destekleyici bir unsur olarak kullanılır. Dolayısıyla burada söz konusu olacak hâricî her destek çelişik hadislerden birini tercih ettirici her unsur olabilmektedir. Klasik hukuk metodolojisi eserlerinde zikredilen bu unsurlar bizlerin bugünkü hadis araştırmalarımızda ufukumuzu açan temel argümanlarımızdır. Bunlara ekleyeceğimiz yeni tercih yöntemleri ile çelişik hadislerden birinin tercihinde yeni açılımlar sağlamamız mümkündür.

Âmidî bu hususta onbeş madde zikreder. Bir kısmı şunlardır:

- 1- Başka bir delilin (bu Kitap, sünnet, icma, kıyas, akıl ve his olabilir) desteklediği, böyle olmayana tercih edilir. Çünkü başka bir delille

desteklenme durumunda zann-ı galib meydana gelmektedir. Bunun yanında, bir delille desteklenen iki delil konumuna çıkmaktadır ve karşısındaki tek delil olduğundan bir delil karşısında iki delil kabul edilmiş olmaktadır.

- 2- Muhtevasıyla Medine ehlinin, dört mezhep imamının veya bazı mezhep imamlarının amel ettiği hadis öyle olmayana tercih edilir. Örneğin Medine vahyin indiği şehir, Medineliler de vahyin geliş sebeplerini ve nasların tevillerini en iyi bilen insanlar olduklarından, hadisin onların ameline uygun olması tercih sebebidir. Aynı şekilde Hz. Peygamber onlara uyulmasını emrettiğinden dolayı İmamlar ile Hulefâ-i Râşidînin ameline muvafık olanlar da tercih edilir. Zira bu durum, onların amellerine uygun hadisi tercih ettirici bir güç oluşturmaktadır.
- 3- Her iki rivayet tevil edilebilir bir durum arz eder de birinin tevil delili diğerinden güçlü olursa, güçlü olan tercih edilir. Çünkü zan yönü daha kuvvetlidir.
- 4- Hem hükmü hem de illeti belirten hadis, hükmü belirtip illete değinmeyen hadise takdim edilir. Çünkü kabul edilmeye dolayısıyla maksudu ifadeye daha yakındır.
- 5- Rivayetlerden birisi, ihtilafı olan bir konuyu (hükmü) aydınlatmak kastıyla söylenmişse bu tercih sebebidir. Çünkü hükmü beyan etmenin kastedildiği nas maksadı daha iyi ifade eder. Örneğin *"İki kız kardeşi birarada almanız (size haram kıldı)"* ayetinin, cariye iki kız kardeşin odalık olarak kullanılmasının haramlığı hususunda *"Veyahut sahip olduğunuz cariyelerle yetirin"* ayetine takdim edilmesi böyledir. Çünkü ikinci ayet cariyelerin sahibi olan erkekten bahsetmekte ancak iki kız kardeşle ilgili hükmü beyan etmemektedir.
- 6- Rivayetlerden birisinde ravinin sözlü veya fiilî açıklamasının bulunması tercih sebebidir. Çünkü bu, ravinin rivayetini daha iyi bildiğini göstermektedir.
- 7- Rivayetlerden biri neshedilmiş ihtimali taşıyor ve mensuh olup olmadığı hususunda ihtilaflar söz konusu iken diğeri neshi kabul edecek bir durum arz etmiyorsa takdim edilir. Zira insan zihninde bir takım sorular uyandırmamıştır.
- 8- Rivayetlerden biri sahabeye bir nakısiyet atfederken diğerinde böyle bir durum yoksa ikincisi kabul edilir. Zira sahabenin konumuna ya-

kışan bir durumu ortaya koymakta ve “Sizi ortada bulunan bir ümmet kıldık” yani adil insanlar yaptık ayetinde geçtiği üzere Allah’ın onları adil olarak tanımlamasına daha uygun düşmektedir. Namazda kahkaha hadisi bu nedenle tercih edilmez.

- 9- Ravilerden birisi sebab-i vurûdunu zikretmişse, bu zikretmeyeninkine takdim edilir. Zira ravisinin rivayetine daha fazla önem verdiğini gösterir.
- 10- Haberin birisinde diğerinden sonra olduğuna dair bir işaret varsa tercih edilir. Hz. Peygamber’in güçlenip otoritesini kurduğu zamana ait olduğu anlaşılan rivayet böyle olmayana takdim edilir. Zira Hz. Peygamber’in devlet olarak güçlenmesi sonraki döneme aittir. Bu nedenle takdim edilir. Aynı şekilde sonra müslüman olanın rivayeti de böyle olmayaninkine takdim edilir. Çünkü zahir olan, rivayeti Hz. Peygamber’den müslüman olduktan sonra işittiğidir. Diğerinin hadisi o müslüman olmadan önce işitmiş olması muhtemeldir.

X-Sonuç

Muhaddislerin Hz. Peygamber’in hayatını kuşatan bütün parçaların müslümanlara sunulması için gösterdikleri yoğun çaba her türlü takdiri ve saygıyı hak etmektedir. Zira onlar öncelikle hadislerin toplanması noktasında büyük çaba harcamışlardır. Bu çaba yanında sahih olanlarla olmayanların birbirinden ayrıştırılması için büyük bir uğraşı içine girmişlerdir. Ravilerle ilgili her şeyi toplayarak değerlendirmişler ve güvenilir olanlarla olmayanları ayrıştırarak hadisler üzerinde çalışacak olanlara büyük bir sermaye bırakmışlardır. Bunun yanında sahih olmayan hadisleri bir araya getirmek suretiyle hadis alanında çalışanlara pratik yarar sağlayacak çalışmalar bırakmışlardır. Tüm bunların yanında, özellikle şerh dönemiyle birlikte başlayan çalışmalarla, hadislerin anlaşılması ve yorumlanması yönünde yararlı çalışmalar yapmışlardır.

Tüm bu yoğun çabaya rağmen, muhaddislerin hadislerin metinlerine yönelik çabalarının senedlere yönelik gayretlerine göre oldukça alt düzeyde kaldığını söylemek durumundayız. Bu nedenle teşri alanına giren hadislere yönelik eksikliği fukahanın, inanç alanına giren hadislere yönelik boşluğu da kelimcilerin doldurduğunu söylememiz mümkündür. Tefsir alanına giren hadislere yönelik boşluğu müfessirlerin keza ahlak alanına giren hadislere yönelik boşluğu İslam ahlakçılarının doldurduğunu söylemek ise çok zordur.

Fukahanın bu yöndeki çabasının pratiğe yansımaları hukuk alanındaki çalışmalarda çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Ancak uygulamaya yansıyan bu çabanın felsefî arka planını ve bu çalışmaları şekillendiren yöntemi görmeden yapılanları tam anlamıyla anlamak mümkün olmayabilir. Bu nedenle "amacı, dünya ve ahiret mutluluğunun kaynağı olan şer'î ahkama ulaşmak" olan hukuk metodolojisi çalışmaları İslam hukukunu hem anlamak hem de bu alandaki çalışmaların hangi yöntem üzerinden yürütüldüğünü anlamak açısından iyi hazmedilmesi gereken çalışmalardır. Metodoloji çalışmalarına bakıldığında, İslam hukukçularının delil olarak kullanılan diğer unsurlar yanında, hadisleri kullanması noktasında da son derece sağlam bir metod geliştirdiklerini ve özellikle hadis metinlerinin hangi açıdan ve ne ölçüde delil olabileceğine karar verirken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda son derece sağlıklı yöntemler geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

Bu nedenle, fakihlerin çabaları sadece teşri ile ilgili hadislerle sınırlı kalmayabilseydi; bunun yanında kelamcılar da inanç alanı ile ilgili hadislerin dışına geçebilseylerdi, hadis alanında yapılan çalışmalar bütününe ulaşmış olduğu seviye çok daha farklı olabilecek, sahih hadis kitaplarında yer alan bazı hadisler farklı açılardan tahlil edilebilecek ve bunların gerek sıhhatleri ve gerekse anlaşılması noktasında yeni bakış açıları oluşabilecekti, demek yanlış bir tespit olmasa gerektir. Başka bir ifadeyle, hadisçiler, her alanda ihtisâsın zorluğundan dolayı, fıkıhçılar ve kelamcılarla birlikte çalışabilme imkanı bulsalar, durum farklı olacaktı. "Çünkü önemli olan hadisçilerin bir hadise sahih veya hasen demeleri değil, fakihlerin ve kelamcıların onunla amel edip etmedikleri idi." Nitekim hadisi sadece nakletmenin yeterli olmadığını, bunları fıkıhını da öğrenmek gerektiğini dile getiren Ebû Hanîfe şöyle demişti: "Hadis toplayıp da bunların fıkıhını öğrenmeyen insan, topladığı ilaçların hangi hastalığa iyi geldiğini doktor gelene kadar bilmeyen eczacı gibidir. Hadis toplayan kimse işte böyledir. Fakih gelene kadar elindeki hadisin ne ifade ettiğini bilmez."

Âmidi'nin *Usûl'*üne bu zaviyeden baktığımızda, özellikle haber-i vahid ve nesh gibi bahislerin fıkıh alanında çalışanlar kadar hadis alanındakiler için de temel başvuru kaynaklarından biri olduğu söylenebilir. Zira söz konusu bahisler hadislerin anlaşılıp yorumlanmasında ve rivayetlere bakış açısı noktasında geniş bir ufuk kazandırır.

Biz bu tebliğimizde söz konusu bağlam çerçevesinde onun çelişik hadisler arasındaki tercih yöntemlerini ele aldık. Ulaştığımız sonucu şöyle özet-

leyebiliriz: Fukahanın birinci önceliği birbirlerine muteâriz gözüken sahih hadislerle amel etmek, hepsine yaşam içerisinde bir yer bulmaktır. Bu yapılamadığı takdirde, her iki hadisi bırakmak yerine en azından birisiyle amel etmek için yollar aramaktır. Nitekim onlar bu uğurda çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Zira İslam hukuk felsefesinin merkezinde, gerek hukukun ve gerekse hukuksal normların insan maslahatı için konulduğu kabulü yer alır. Dolayısıyla bu yöntemler, hadisleri çeşitli açılardan değerlendirmek suretiyle geliştirdiklerinden hem fukahanın çabasını yansıtır hem de hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında uzmanlaşmak isteyenlere geniş bir perspektif kazandırır. Zira tercih yöntemlerinde hadislerin metinleri yanında senedleri üzerinde de pek çok tetkik yapılmakta, karşıt mülahazalarla biri öne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemlere bakıldığında hadisleri salt akılla değerlendirerek hüküm vermenin ne kadar yanlış olduğu, onları sağlıklı anlayabilmek ve yorumlayabilmek için ciddi bir birikimin gerektiği dolayısıyla hadisleri her açıdan incelemenin elzem olduğu anlaşılır.

Âmidî'nin tercih maddelerini zikrederken dikkatimizi çeken yönü, konuyu kısa veya çok uzun tutmaksızın meramı ifade eder tarzda ortaya koymaya çalışmasıdır. Bu nedenle tercih maddelerinin öne çıkanlarını zikretmiş ve bunların neden tercih metodu olduğunun tartışmasını yapmış ve gerekçelerini zikretmiştir. İhtiyaç duyduğu noktalarda da örneklendirmeye gitmiştir.

Burada dile getirilmesi gereken husus, Âmidî'nin zikretmiş olduğu 118 tercih yönteminin onun zikrettikleriyle sınırlı olmadığıdır. Usûl çalışmaları bir yöntem kazandırmayı ve sağlam bir alt yapı oluşturmayı keza hukukun oturduğu zemini ortaya koymayı hedeflediğinden, Âmidî'nin zikretmiş olduğu yöntemler sınırlıdır ve diğer usûl çalışmalarıyla birebir örtüşmeyebilir. Bu yüzden bazen aynı başlık altında zikredilen maddeler (birkaç başlık altına uygun düşmelerinden dolayı) değişkenlik arz etmektedir. Bazen de bir çalışmada zikredilen bir kısım madde başka eserlerde bulunmayabilmektedir. Dolayısıyla hukuk metodolojisi çalışmalarındaki mevcut tercih yöntemlerinin tamamının bir araya getirilerek derlenmesine ve küllî bir liste oluşturulmasına ve bunların bütüncül olarak yorumlanmasına ve örneklendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu yapılabildiği takdirde hukukçuların bıraktıkları bu emeğin hakkıyla değerlendirilmiş olacağını ve bunların yeni tercih yöntemlerinin oluşturulmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.